

(Makalenin Alındığı Tarih : Haziran 1999
Revize Edildiği Tarih : Haziran 2000)

NATO: YENİ TEHDİTLER VE YENİ STRATEJİLER

Mahmut BOZAN*

GİRİŞ

Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı veya orijinal adıyla North Atlantic Treaty Organization (NATO) 20. Yüzyılın en önemli askeri ittifaklarından birisi, belki de en önemlisidir. Dünya siyasi tarihinde şimdiye kadar pek çok askeri ittifak yapılmış ancak bu ittifaklar ya kısa ömürlü olmuş veya kurumsallaşamamıştır. NATO ise hem uzun ömürlü olmuş, hem de kurumsallaşma fırsatı bulmuştur. Bugün kuruluş amaçları büyük ölçüde ortadan kalkmış olduğu halde, lağvedilmesi veya kendini feshetmesi gibi ihtimallerden ziyade yeni stratejiler üretilmeye çalışılmakta ve NATO'nun yeni rolünün ne olacağı tartışılmaktadır. Özellikle soğuk savaşın sona ermesinden sonra şaşırtıcı gelişmeler yaşanmış, daha önce "düşman" sa-

* İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi

finda olan devletler NATO'ya üye olmak için talepte bulunmuşlar, hatta bir ara "baş düşman" konumunda olan Rusya'nın bile NATO'ya üye olma niyetlerinden bahsedilir olmuştur.

Bilindiği gibi NATO Atlas Okyanusu'na kıyısı olan Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu askeri bir savunma paktıyken, bu çekirdek yapıya giydirilen diğer ülkelerle genişlemiş ve stratejik konumundan dolayı gerekli görüldüğü için Türkiye'de bu pakta dahil edilmiştir. Ancak tüm diğer NATO üyesi ülkelerden farklı olarak Türkiye ne hristiyandır ne de tam olarak Avrupalıdır. İşte Türkiye'nin NATO üyeliğini ilginç yapan özelliklerden birisi budur. Dolayısıyla NATO'nun geleceği ve yeni stratejileri Türkiye'ye ve Türk Dünyası'nı yakından ilgilendirmektedir.

Bu çalışmada biz soğuk savaşın sona ermesinden sonra, ortaya çıkan yeni durum veya kimilerine göre tek kutuplu, kimilerine göre de çok kutupluluk arefesindeki dünyada NATO'nun nerede durduğunu, hangi misyonu üstlenmek istediğini değerlendirerek NATO'nun yeni stratejilerini dört alt başlık altında incelemeye çalışacağız. Bu alt başlıklar kısaca; SSCB'nin dağılması ve NATO, NATO'nun genişleme eğilimleri, BAB ve NATO ve son olarak da NATO'da yeni strateji tartışmalarıdır.

Batı Avrupa Birliği (BAB) bu çalışmada ele alınan önemli diğer bir konudur. Çünkü bütünleşme sürecine giren ve Atlantik'in beri yakasında kurulmaya çalışılan Avrupa Birleşik Devletleri'nin ilerideki muhtemel tehdit ve tehlikeler için kendi savunma gücünü oluşturma, geliştirme ve ABD gibi başka bir ülkenin desteğine ihtiyaç hissetmeden kendine yeterli olma anlayışı sonunda BAB yeniden yapılandırılmaktadır. Bu yapılanmada Türkiye nerede olacaktır?

Ayrıca bu çalışmada Batı Avrupa Birliği (BAB), Barış İçin Ortaklık (BİO), Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) gibi iç içe giren ve Avrupa gü-

venliğinde öne çıkarılan kavramlar ile bunların etkileşimleri de değerlendirilecektir.

NATO'NUN YENİ STRATEJİSİ

1. Sovyetler Birliğinin Dağılması ve NATO

Coğrafya itibarıyla dünyanın en büyük devleti olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği 1991 yılında dağılarak 15 ayrı cumhuriyete bölündü. Bu devletlerden 3 tanesi Baltık Bölgesi'nde, 2 tanesi Karadeniz'in kuzeyinde, 3 tanesi Kafkaslarda, 5 tanesi Orta Asya'da yer alır ve Rusya Federasyonu da Çin sınırından Orta Avrupa'ya kadar olan geniş coğrafyada uzanıyor. Bünyesinde pek çok özerk cumhuriyeti barındıran Rusya Federasyonu kısa bir süre sonra bağımsız olan cumhuriyetler üzerinde hegemonya kurma yolları aramış ve 70 yıllık politikalarının diğer devletler üzerinde oluşturduğu bağımlılık kozlarını oynayarak gevşek de olsa kendi kontrolünü hissettirecek bir Bağımsız Devletler Topluluğu organizasyonunu kurabilmiştir.

Ancak şurası da bir gerçektir ki daha önce demir perde içinde hapsedilmiş olan Doğu Avrupa ülkeleri özgürlüğün tadını alarak Sovyetlerle ilişkilerini koparmış ve Batı Avrupa ile bütünleşmenin yollarını aramıştır. Polonya'da başlayan gelişmeler Sovyet hakimiyet alanının hızla daralmasına ve Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Romanya ve Bulgaristan'da dikta rejimlerinin yıkılarak yerine demokratik rejimlerin kurulmasıyla neticelenmiştir. Yugoslavya da benzer bir süreçle dağılmış, Arnavutluk totaliter yapıdan sıyrılmıştır.

Estonya, Letonya ve Litvanya Sovyet nüfuz bölgesinden hızla uzaklaşmış, Doğu Almanya Batı Almanya ile bütünleşmiş, utanç duvarı yerle bir olmuştur. Bütün bu gelişmelere rağmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin mirasçısı olan Rusya Federas-

yonu askeri ve ekonomik gücü devralarak BM'nin Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını muhafaza ettiği gibi, ülkede bulunan nükleer silahları da kendi denetimi altına almıştır. Bu durumda Rusya kendini hala bir süper güç olarak görmekte ve uluslararası ilişkilerde de bu pozisyona uygun davranışlar sergilemek istemektedir. Mesela, NATO ile ilişkilerinin dünya çapında çıkarları olan süper güç statüsüne uygun düşecek bir düzenlemeyle yürütülmesini istemektedir (Rose, 95/3,31).

Rusya bölgedeki dengeleri ABD'ye nazaran daha fazla etkilemektedir. Bosna-Hersek, Makedonya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya girmelerinin engellenmesi gibi konularda, Transdinyester - Moldova, Ukrayna-Kırım, Karadeniz Filosu, Abhazya-Gürcistan, Çeçenistan, Karabağ sorunu, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması tavanlarının tek taraflı değiştirilmesi, yakın çevre-arka bahçe politikası, BDT sınır koruması ve BDT ilişkileri ile ilgili Rusya Federasyonu kararnamesi, vatandaşlık baskıları, Tacikistan gibi sorunlar da dikkate alınırca, Rusya'nın sadece Avrupa'da ve Balkanlarda değil, Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'da ne derece etkili olabileceği açıkça görülecektir. O kadar ki bölge ülkeleri petrol ve gazlarını istedikleri gibi satmaya teşebbüs ettikleri vakit darbeler ve suikastlere maruz kalmaktadırlar. Kaynaklarını istedikleri gibi çıkarmaları ise Hazar Denizi'nin statüsü gibi güç çözülebilir sorunlar ortaya atılarak imkansız kılınmaktadır (Arık, 1996,6).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonra ortaya çıkan devletlerde demokrasiye geçiş sorunları yaşandığı gibi, Rusya Federasyonu'nda da benzer sıkıntılar bulunmaktadır. Rusya'nın Çeçenistan'a yaptığı kanlı müdahale, Kafkasya'daki diğer eylemleri Cenevre Konvansiyonu'na ters düşmekte ancak Rusya kuvvet kullanmaya hakkı olduğunu iddia etmektedir. Rusya'nın 1990 yılında imzalanan AKKA Antlaşması'nın öngördüğü konvansiyonel silahlarda indirim konusunda uygu-

lamaya geçmeyeceğini açıklaması ve İran'la olan nükleer alışverişi bu ülkenin gelecekle ilgili değerlendirmelerdeki belirsizliğini iyice arttırmaktadır.

NATO ve Batı Avrupa Birliği içine girmek isteyen Doğu Avrupa ülkelerinin durumu ve muhtemel bir NATO genişlemesinin Rusya üzerindeki olumsuz etkileri yüzünden Kremlin Rusya ile NATO arasında ikili bir antlaşma fikrini ileri sürerek, eski nüfuz alanlarında tekrar söz sahibi olmak eğilimlerini ortaya koymuştur. Rusya NATO'nun kendi görüşü alınmadan Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesinden rahatsızlık duymaktadır.

2. NATO'nun Genişleme Eğilimleri

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri NATO'ya katılmak için aday olmuşlardır. İttifak, bu ülkelerin bir gün katılma hakkına sahip olduklarını kabul etmektedir. Üyeliliğin şartı, antlaşmaya imza koyacak ülkelerin demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuş olmasına bağlıdır. Ayrıca bunlara ittifakı özellikle ilgilendiren faktörler, mesela yeni üyelerin katılımının 5. maddede öngörülen garantilerin de genişletilmesini gerektireceği gibi faktörler eklenecektir. Her yeni üyelik 16 hükümet tarafından da onaylanmak zorundadır. Bu 16 ülkenin sözü edilen yardım garantisinin en azından tüm başvurular için genişletilmesini kabul edip etmeyecekleri belli değildir. Bir başka önemli nokta da Rusya'nın eski peykleri ve şimdi bağımsız birer devlet olan eski SSCB üyelerini kabul etmek isteyen NATO'ya karşı tavrıdır (Rose,1995,31).

NATO, soğuk savaş sonrası Avrupa'da güç dengesini ve bölgesel istikrarı korumak ve ABD varlığını kıtada devam ettirmek gibi iki önemli görev üstlenmiştir. Bunun sonucu olarak yeni dönemde NATO önünde çözüm bekleyen üç sorun bulunmaktadır. Bunlar, kıtada ABD'nin askeri varlığının devam edip, etmeyeceği, Avrupa'daki bunalımların hangi yolla çözüme kavuşturulacağı ve en

önemli sebep de Almanya ile Rusya arasındaki bölgede istikrarın sağlanmasıdır. Bu üçüncü madde için Amerika ve bir kısım Avrupa ülkelerinin görüşü NATO'nun genişlemesi yoludur. Genişleme fikrinin temeli de Doğu ve Orta Avrupa'da istikrarı korumak ve doğudan gelecek muhtemel saldırılara karşı koymaktır.

28 Eylül 1995 tarihinde NATO tarafından ittifakın genişlemesi üzerine bir çalışma yayınlanmıştır. Çalışmada NATO üyelerinin genişleme konusunda karar birliğine vardıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu çalışmada NATO'nun niçin genişlemesi gerektiği sorusunun cevabı bulunmamaktadır. Yeni girecek üyelere aranılan hususlar ve yerine getirmeleri gereken sorumluluklar belirlenmiş olmakla beraber, kimlerin üye olarak ne zaman kabul edilecekleri belli değildir. Bugüne kadar NATO'nun genişlemesi konusunda yapılan çalışmalar genellikle bu duruma Rusya'nın tepkisinin ne olacağı üzerinde odaklanmıştır. Oysa NATO'nun genişlemesi konusu her şeyden evvel üye ülkelerin parlamentolarını, halklarını ve üyelik için baş vuran Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin halklarını, yöneticilerini ilgilendirmektedir (Bekar ; 1996, 66).

NATO'nun genişleme eğilimleri üzerine muhtelif görüş ve eleştiriler getirilmektedir. Bu görüş ve eleştiriler 3 grupta toplanabilir. Birincisi, NATO'nun genişlemesinin lehinde olan başta ABD ve bazı Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin görüşleridir. Daha önce de ifade edildiği gibi ABD süper bir güç olarak dünya siyaseti gereği önderliğini yaptığı NATO'nun hem devamını hem de genişlemesini arzu etmektedir. Bununla kendi nüfuzunu hem daha geniş bir alanda hissettirmek hem de askeri gücünü NATO vasıtasıyla Avrupa'da tutmak istemektedir.

İkinci müspet yaklaşım İngiltere ve eski Sovyet peyki olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelmektedir. Bunun nedeni, İngiltere ABD vasıtasıyla NATO içinde etkili olmaya çalışmasıdır. Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ise ya Rus veya Alman nüfuz bölgesinde

bulunmanın verdiği tedirginlikle veya soğuk savaş sonrasında parçalanmış Balkanlar ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan yeni yapıların doğuracağı etnik tehditlerden korunmaya çalışmak amacıyla NATO'nun devamını ve kendilerinin de NATO üyesi olmalarını arzu etmektedirler

NATO'nun devamına ve genişlemesine ihtiyaç olduğu konusunda diğer bir yaklaşım da tehdidin ortadan kalkmadığı ve fakat yer değiştirdiği iddiasıdır. Bu görüşler özellikle bir kısım batı ülkelerinin strateji uzmanları ve araştırma enstitülerince yayınlanmakta fakat bu görüşler o ülkelerin resmi görüşü olarak değil, kişisel yaklaşımlar olarak ifade edilmektedir. Hangi şekilde olursa olsun yapılan değerlendirmeler rahatsızlık vericidir. Çünkü bu iddialar, yani tehdidin yer değiştirdiği yaklaşımı SSCB yerine İslam ülkelerini bir tehdit olarak ikame etme yaklaşımıdır. Yani İslam bu iddia sahiplerine göre batı güvenliğini tehdit eden en önemli unsurdur.

NATO'nun genişlemesi fikrine karşı çıkanlar ise iki grupta toplanmaktadır. Bu ülkelerden ilki Rusya Federasyonu'dur. Çünkü Rusya düşmüş olduğu bölgesel güç konumuna razı olmamakta ve süper güç konumunun devamını ve kabulünü istemektedir. Bu sebeple NATO'nun genişlemesi ile nüfuz bölgesinden ebediyen çıkacak olan ülkelerin kendisini daraltacağını, hatta kendisi için NATO'nun varlığının bir tehdit oluşturacağını düşünmektedir. Zaman zaman yapılan açıklamalar Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu'nu bir askeri ittifaka dönüştürme niyetlerini su yüzüne çıkarmaktadır. Rusya sahip olduğu nükleer gücü ve BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı olmasını bir silah olarak kullanmaktadır.

Ruslar esas olarak NATO'nun genişlemesine stratejik olduğu kadar psikolojik nedenlerle de karşı çıkmaktadırlar. Yani, komünizmi terk ettiklerini, Varşova Paktının dağıldığını, ekonomilerini özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisi uygulama gibi kapitalist yöntemleri kabul ettiklerini ve hatta tek kurşun atmadan bin mil

geriye çekildiklerini ancak bütün bunların kimseyi tatmin etmediğini ve Rusya'nın halen saldırganlıkla suçlandığını ve bu gidişin sonunda Rusya'daki demokrasiyi ortadan kaldıracak boyutlara ulaşacağını iddia ile NATO'nun genişlemesine karşı çıkmaktadırlar.

NATO'nun genişlemesine değil de genişleme yöntemine karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Clinton yönetimi genişlemenin ilk aşaması için Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'dan yana seçimini açıkladığında bir çok müttefikin bu kararı sessizce alkışladığını, ancak ABD tarafından "bu seçimin tartışmaya açık olmadığını" belirtmesinin en yakın müttefiklerini bile rahatsız ettiğini söyleyen Soloan (1997, 15), NATO Konseyi'nde oyların sayılmadığını, ağırlığına bakıldığını ve "...ABD'nin oyunun hala diğer oyların hepsinden daha ağırlıklı olduğunu" ifade etmektedir. Çok sık ağza alınmasa da, NATO'nun genişlemesinin getireceği masrafın nasıl karşılanacağına ilişkin tartışmalar yapılmakta, NATO'nun canlı bir örgüt olarak kalması için Amerikalı olmayan üyelerin genişleme yükünü hakkaniyete uygun bir şekilde paylaşması gerektiği aksi takdirde ABD'nin "Avrupa'nın iyi kalpli bekçisi" olma rolünün ne Amerikan halkınca, ne de ABD Senatosu'nca kabul edilmeyeceği belirtilmektedir (Soloan, 1997, 13).

NATO'nun genişlemesine gelen itirazların ağırlık noktasını ise süper güç olmaya hazırlanan ve Avrupa Birliği'ni bu hedeflere uygun bir nüfuz sahası olarak kullanmak isteyen Almanya'dan gelmektedir. Her ne kadar Almanların yapmış olduğu resmi açıklamalar, kendileri ile Rusya arasında bulunan bölgelerin NATO'ya girmekle bir tampon rolü oynayacaklarından işlerine geleceğini ve bu ara devletlerin istikrarsızlık ihraç etmelerindense NATO içine girip istikrar ithal etmelerinin daha mantıklı olacağı yolunda olmakla beraber Avrupa'yı ABD'nin nüfuz alanı olmaktan çıkarma yaklaşımı gözlerden kaçmamaktadır. Bu konuda Fransa'nın da Almanya'ya destek verdiği görülmektedir.

Bu konuda Türkiye'nin yaklaşımı nedir veya ne olmalıdır? Bu konuda Türkiye'nin billurlaşmış bir görüşü bulunmamaktadır. Türkiye temelde NATO'nun genişlemesi fikrine karşı olmamakla birlikte, yeniden yapılanan ve siyasi bir yapıya dönüşen Avrupa Birliği'ne tam üye olmak ve BAB'a ortak üyelik yerine tam üyelik, yani Avrupa'nın oluşturacağı güvenlik şemsiyesinin içine girmek istemekte, bunun için NATO üyeliğinin verdiği veto hakkını bir silah olarak kullanma şeklinde bir yaklaşım sergilemektedir.

3. Batı Avrupa Birliği ve NATO

Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenen ve marksist ideoloji ile Avrupa'da genişleyen ve demokratik rejimleri tehdit eden Rusya karşısında o zaman dünyanın en büyük askeri gücü olan ABD olmadan kendi sınırlarını koruyamazdı. Bu sebeple NATO'nun ABD öncülüğünde kurulması ve ABD nüfuzunun Avrupa'da etkili olmasını sineye çekti. Ancak soğuk savaşın sona ermesi ve tehdidin ortadan kalkması ile esasen bir savunma paktı olan NATO'nun varlığı ve fonksiyonları üzerine tartışmalar başladı. Bu tartışmaları yukarıda bir ölçüde açıklamaya çalıştık. Ancak nükleer güce sahip olan Avrupa, özellikle tüm geçmiş olumsuzlukları bertaraf edip doğudaki parçası ile bütünleşerek süper bir güç konumuna yükselen Almanya artık kendi güvenliğini sağlamada kendi kendine yeterli olabileceğini düşünmeye başlamıştır. Bu sebeple 1948'de Brüksel Antlaşması ile kurulan ve çok uzun bir kuluçka dönemi geçiren Batı Avrupa Birliği 1980 yılında tekrar ihya edilmiş, 1994 yılında Barış İçin Ortaklık (BİO) fikri ortaya atılmıştır. 1975 yılında kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) 1990 yılında 53 üyenin katılımı ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'e dönüştürülmüştür. Görüldüğü gibi Avrupa bütünleşerek Avrupa Birleşik Devletleri'ni (ABD) Atlantik'in beri yakasında tesis etmeye çalışmaktadır. Tek devlet statüsüne geçmeye hazırlanan Avrupa ülkeleri kendi güvenliklerini korumak için Batı Avrupa Birliği (BAB)'ı harekete geçirmeye çalışmaktadır.

BAB, 1948 Brüksel Antlaşması ile ortaya çıkan askeri tehditlerin artışı önlemeye yönelik bir Batı Avrupa girişimidir. 1954'de antlaşmada yapılan değişikliklere dayanarak, ancak 1980'lerde Avrupa savunma kimliğini güçlendirmeyi amaçlayan bir çerçeve haline gelmiştir. Bu yüzden BAB'ın ortak dış politika ve güvenlik politikası dahilinde alınan savunma içerikli kararların AB'ce uygulanmasını sağlamak ve aynı zamanda ittifakın Avrupa ayağını güçlendirmek gibi ikili bir rol oynaması beklenmektedir. BAB'ın 4 üye kategorisi de bu ikili rolü yansıtmaktadır.

Bunlardan birincisi tam üyelerdir. Bunlar hem AB'ye hem de NATO'ya üye olan ülkelerdir. İkincisi ortaklık üyeleridir. Bunlar NATO'nun AB üyesi olmayan Avrupalı üyeleridir. Üçüncüsü gözlemcilerdir. Bunlar geleneksel olarak tarafsız ve AB üyesi olup, NATO üyesi olmayan Avrupa ülkeleridir. Dördüncüsü ise ortak üyeler olup bunlar AB üyeliği bekleyen ülkelerdir ((Hojberg, 1995,30).

Maastricht Antlaşması ile BAB Avrupa Birliği'nin ayrılmaz bir parçası olmuştur. AB'nin savunma unsuru ve Atlantik İttifakı'nın Avrupa ayağının güçlendiricisi olarak BAB Avrupa güvenliğine önemli bir boyut ilave etmektedir. Burada unutulmaması gereken nokta ise BAB kendi bünyesinde ABD'ye yer vermemiş ve onu kendi savunma yapısının dışına çıkarmıştır. Bu eğilim AB'nin artık ABD'den bağımsız bir güç olarak davranma niyeti olduğunu güçlendirmektedir. Türkiye'nin de BAB tam üyeliğine alınmayışı dikkat çekicidir. NATO üyesi olan Türkiye ancak ABD gibi ortaklık üyesi olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşımın AB'nin ABD ve Türkiye'yi dışlama arzusunu açıkça ortaya koymaktadır.

1994 yılında NATO zirvesinde NATO devlet ve hükümet başkanları BAB'ın bu ikili rolünü kabul etmişlerdir. Uygulamaya konulduğunda, Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) kavramı BAB ile NATO arasında varlıkların paylaşılmasını gerçekleştirecek ve

mevcut güçlerin maksimum düzeyde kullanılmasını sağlayacaktır. Aynı zirvede alınan önemli kararlardan bir tanesi şüphesiz BMGG kavramının onaylanması ve daha da geliştirilmesi için talimat verilmiş olmasıdır (Cragg,1996,22).

Cornish'e göre (1997,24) BMGG kavramı, "Yeni NATO'nun karakter ve potansiyelini anlamakta kilit unsurdur". BAB liderliğindeki BMGG operasyonları, Avrupa'nın güvenlik ve savunma kimliğine hayat verecektir. Yeni açılan bu güvenlik kuşağı, NATO'ya girmek isteyen ülkelerin alındığı bir bekleme salonunu andırmaktadır. Bu şekliyle hem BAB'a üye ülkeler dolaylı da olsa NATO imkanlarından yararlanma fırsatı bulacaklar, hem de NATO üyelikleri ile ilgili prosedürün işlenmesi konusunda belirli kolaylıklar sağlanacaktır. Ancak dört tür üyeliğin gösterdiği gibi BAB'ın tam üyesi olmak için NATO üyesi olmak gerekmektedir.

Washington'da yapılan NATO zirvesinde Fransa ve Almanya öncülüğünde AB üyeleri tarafından Avrupa savunmasında AB'nin rolünü öne çıkarmak için Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) girişimi tartışılmış ve NATO'nun Avrupa'daki güç ve imkanlarının AB'nin öngördüğü görevlerde NATO'nun özel onayı gerekmeden kullanılması önerisini Türkiye kabul etmemiştir. Çünkü bu karar Türkiye'yi AB üyesi olmadığı için AGSK'nin karar mekanizmaları dışında tutacaktı. Sonuçta karar "ASGK'nin NATO'nun kuvvet ve imkanlarından yararlanma taleplerinin NATO'nun iznine tabi olması" şeklinde değiştirilmiştir.

Ancak en son Portekiz'in Santa Maria de Feira kentinde yapılan AB zirvesinde güvenlik ve savunma konularında Türkiye ile AB arasında ciddi bir anlaşmazlık yaşanmıştır. AB'nin Türkiye'yi bütün bütün koparmama, fakat içeri de almama politikası Feira Zirvesi'nde de aynen tekrarlanmıştır. Kısaca, AB kriz veya çatışmaları önlemek, durdurmak gerektiğinde operasyonlar yapmak amacıyla 60.000 kişilik ortak bir ordu kurmak istiyor. Bu gücün gerekirse NATO im-

kanlarından yararlanmasını ve bu güce NATO üyelerinin de katılmasını istiyor, fakat AB üyesi olmayan ülkeleri ve tabii ki Türkiye'yi karar mekanizmasının dışında tutmayı amaçlıyor. Türkiye'nin tepkisini çeken bu yaklaşım, AB'nin savunma ve güvenlik konularındaki niyetlerini açıkça ortaya koymaktadır.

4. NATO'da Strateji Tartışmaları

SSCB'nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesinden sonra komünist bloka karşı savunma amaçlı olarak kurulan NATO'nun varlığının tartışılmaya başlanması ile gözler bu ittifaka çevrildi. Bir kısım Avrupalı Devletler NATO'nun işlevini tamamladığını, çünkü "tehdit" in artık ortadan kalktığını ifade ile yeni stratejik görevler olmadığı takdirde NATO'nun devamının mümkün olamayacağını belirtirken, çoğunlukta olan diğer üye devletler ve özellikle de İngiltere ve ABD, NATO'nun devamını ve hatta genişleyerek devamını savunuyorlardı. NATO Genel Sekreteri ve Kuzey Atlantik Konseyi Başkanı Javier Solana (1999,5) "yeni tehditler" den bahsederken, Avrupa'nın güvenlik ortamının on yıl öncesinden farklı olduğunu ve artık tehditlerin herhangi bir yönden ve herhangi bir şekilde gelebileceğini, hatta bu tehdidin ittifak sınırları dışında da olabileceğini hatırlatıyor, Londra King's College'den Cornish (1997,22), karşı fikri savunan Avrupalıları şöyle eleştiriyordu:

"...ABD'li analizciler tarafından sık sık dile getirilen bir endişe de, ittifakın Avrupalı üyelerinin hala 'güvenlik kavramının toprak savunması olduğu' fikrine psikolojik olarak bağlı olmalarıdır. Şu anda önemli bir tehdit bulunmadığına göre Avrupa topraklarının savunması kavramının devam etmesinde artık bir anlam olmadığı iddia edilmektedir. Güvenliği sadece toprak açısından görmek soğuk savaş sonrası uluslar arası güvenlik kavramının pek anlaşılmadığını gösterir. Orta Avrupa cephesi muhasebesine takılıp kalmış bir kafa yapısıyla çevre veya su kaynaklarının güvenliği nasıl anlaşılabilir?"

Benzer şekilde bir karşı fikir de Rühle'den geliyordu (1998, 20):

"... NATO'nun neden hala ortada olduğunu ve hatta neden her zamankinden daha fazla çok görevi olduğunu anlamak istiyorsak ölçü biçimimizi değiştirmeliyiz. Sovyet tehdidinin yerine geçecek tek bir amaç aramak yerine daha geniş bir soru sormalıyız: 'NATO ortaya çıkmakta olan Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisine ne gibi bir katkı yapmaktadır?'

Avrupa entegrasyonu, Rusya'nın evrimi, Atlantik ötesi ilişkiler; bu üç sürecin bir ortak noktası vardır. Üçü de Avrupa-Atlantik bölgesinin güvenliği açısından hayati önem taşımaktadır. Avrupa-Atlantik bölgesindeki kriz yönetim yeteneği NATO'yu onsuz olmaz kuruluş yapmaktadır. Sorulacak soru 'Soğuk savaş sonrası dönemde NATO'nun tek amacı nedir?' değil, 'NATO'nun ortaya çıkmakta olan Avrupa-Atlantik güvenlik mimarisine katkısı nedir?' olmalıdır."

Bütün bu argümanlar dağılma bir yana NATO'nun varlığının korunması, genişletilmesi ve NATO'ya verilecek yeni roller, muhtemel durumlar ve ona göre geliştirilecek stratejilerin ne olacağı gibi yapıyı sağlama alan bir açılım sergiliyordu.

NATO'nun devlet ya da hükümet başkanları Temmuz 1990 yılında Londra'da bir araya gelerek ittifakın Avrupa'da yaşanan gelişmelere göre politikalarında düzenlemeler yapması konusunda görüş birliğine vardılar. 1991 Roma Zirvesi'nde ittifakın stratejik kavramı oluşturuldu. Bu kavram karşılaşılabilecek riskleri "çok yönlü doğasından ötürü önceden tahmin edilmesi ve değerlendirilmesi güç" olarak tanımlamaktaydı. Bunun sonunda ittifak politikasının pek çok yönü radikal bir dönüşüme konu oldu. Bunların en önemli unsurlarından biri, ittifakın askeri ve siyasi stratejisiydi. De Wijk'e göre (1998, 14), NATO'yu gelecekte bir arada tutacak olan şey, iç ve dış güvenlik, yani antlaşma sahası içinde ve dışında barışçıl ve istikrarlı ilişkiler olarak tanımlanan ortak çıkarlardır.

NATO'nun yeni stratejik kavramının işlev ve önemi ittifakı oluşturan 1949 tarihli Washington Antlaşması'nın iki amacında belir-

tilmiştir. Bu amaçlar bir genel ve bir de özel hüviyete sahipti ve genelde Kuzey Atlantik bölgesinde istikrar ve refahı geliştirmek ve özellikle öz savunma çabalarının birleştirilmesi olarak tespit edilmişti.

1991'de Koppenhag'ta Dışişleri Bakanları toplantısında ittifakın temel güvenlik işlevleri 4 madde altında toplandı. Bunlar; demokratik kurumların gelişmesi ve hiçbir ülkenin herhangi bir Avrupa ülkesini tehdit edemeyeceği ya da zorlayamayacağı veya güç kullanım veya tehdidiyle hegemonya kuramayacağı bir tarzda anlaşmazlıkların barışçı çözümüne sadakat temelinde Avrupa'da istikrarlı bir güvenlik ortamının tesisi; diğeri müttefiklerin güvenlikleri için risk oluşturan muhtemel gelişmeler dahil olmak üzere çıkarlarını ilgilendiren konularda danışmalarda bulunması ve ortak ilgi alanı içindeki çabaların uygun biçimde koordine edilmesi için Atlantik ötesi bir forum oluşturmak, üçüncüsü NATO'ya üye bir devletin topraklarına yönelen tehdit ve saldırıları caydırmak ve üye devletleri savunmak ve son olarak da Avrupa'da stratejik dengeyi korumak şeklinde özetlenebilir (Legge, 1992, 13).

General Jhon R. Calvin NATO'nun üç duruma uygun olarak üç yeni stratejiye yönelmesi gerektiğine işaret ederek, bunları barış, kriz ve savaş stratejisi olarak tanımlamaktadır. Barış, ancak bütün ittifakta üslenen konvansiyonel ve nükleer kuvvetleri kapsayan uygun bir savunma yeteneğinin muhafaza edilmesi ile korunabilir. Buna göre NATO'nun sahip olduğu kuvvetler her çeşit saldırganlığa tepki gösterecek kadar çok yönlü olmalıdır ve bir bölgeden başka bir bölgeye aktarılacak esnekliğe sahip olmalıdır. Körfez Savaşı'nda bu ortaya konulabilmiştir.

Keza kriz dönemlerinde krizleri çözmek de bu stratejinin önemli diğeri bir unsurudur. Yeni strateji krizler ile başa çıkmanın geliştirilmesini vurgulamaktadır. Üçüncü bir strateji ise savaşta savunmaktır. Yani NATO dışındaki uluslar nükleer ve diğeri kitlesel im-

ha silahlarına sahip oldukları sürece, nükleer kuvvetler istikrar ve güvenin korunması açısından çok önemli olmayı sürdüreceklerdir (Calvin, 1992,16).

NATO için geliştirilmeye çalışılan yeni stratejiler genel bir çerçeveye içine alınacak olursa; üç noktada toplandığı görülecektir. Bunlar, bütünleşen ve daha güçlü bir şekilde dünya sahnesine çıkan Almanya ile Rusya arasındaki bölgede istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak, Avrupa'da ortaya çıkan çatışma ve bunalımları çözmek ve üçüncü olarak da ABD'nin askeri varlığını Avrupa'da devam ettirmektir.

Ancak burada bir nokta gözlerden kaçırılmaktadır. SSCB'nin yerini alan Rusya Federasyonu Avrasya'daki istikrarı tehdit etmektedir. Çeçenistan'a yapılan askeri müdahaledeki vahşet Kosova'yı aratmazken, AB adeta ekonomik yardımlarla bu müdahaleyi finanse etmiştir. Rusya'nın kendine güvenini sağlayan bu gelişme, gönülsüz yaşatılan Bağımsız Devletler Topluluğu'nu Rusya'nın askeri hegemonyası altında tekrar toplama ümitlerini doğurmaktadır. Avrasya'daki istikrarı tehdit eden bu gelişme, Almanya-Rusya arasındaki bölgenin istikrarı kadar önemlidir ve Türkiye'yi de çok yakından ilgilendirmektedir.

Bilindiği gibi uluslararası barışı korumadan sorumlu temel örgüt Birleşmiş Milletler'dir. BM'de uluslararası barışı korumada 4 kategori bulunmaktadır. Önleyici diplomasi, barışı sağlama, barışı koruma ve barışı tesistir. Bu çerçevede BM'in Bosna-Hersek'te yaptığı müdahale bir sonuç alınmasına pek fazla yaramamış ve NATO'dan bu hususta destek talep edilmiştir. Böylece NATO daha önceden belirlenen alanların dışında ilk defa bir görev üstlenmiştir. Bu durum NATO 'ya biçilen roller için yeni düşünce kapıları açmıştır.

Her şeyden önce NATO 19 müttefik, karmaşık güvenlik ve insani durumları zamanında karşılayabilecek yapı, yöntem, yetenek ve tecrübelere sahiptir. İkinci olarak NATO pek çok stratejik kay-

nak ve eşsiz yeteneklere sahiptir. Üçüncü olarak da BM'in üstesinden gelemeyeceği büyük ve karmaşık askeri operasyonları yapacak güç ve yeteneklere sahiptir. İşte bu ve buna benzer pek çok özellik uluslararası barışı korumada NATO'nun etkili bir güç olarak kullanılabileceği şeklinde değerlendirilmektedir (Lightburn, 1996,14).

NATO'ya biçilen yeni görevlerin resmen ifade edilmemekle birlikte tartışılan ve gayri resmi bir şekilde ifade edilen tarafları da bulunmaktadır. Üç üst düzey analizcinin yaptığı bir yorumda (Asmus, Larrabee, Lesser; 1996,25-27) bu durum "kriz yayının yer değiştirdiği" şeklinde açıklanmaktadır. Yani soğuk savaş dönemindeki kriz yayı Rusya'nın dağılması ile birlikte yer değiştirmiştir.

Üç analizci yorumlarında şuna vurgu yapmaktadırlar. "Soğuk savaş sırasında çatışmalar iki Almanya arasındaki hudutlar etrafında odaklanırken yeni stratejik sorunlar iki kriz yayı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yayların ilki Kuzey Avrupa, Almanya-Rusya arasından Balkanlara inmekte ve oradan da Akdeniz'e uzanmaktadır. Bu yayın ikinci ucu ise Kuzey Afrika'dan başlayıp Mısır üzerinden Orta Doğu'ya, Akdeniz üzerinden Güneybatı Asya'ya uzanmaktadır."

Görüldüğü gibi her iki yay da İslam dünyasının sınırları ile batıyı ayırmaktadır. Bu analizcilere göre "Güney bölgesi uzun vadeli stratejik sorunların henüz yeni başladığı yerlerdir. Akdeniz, Cebelitarık'tan Karadeniz'e kadar uzanan bir bölge olarak tanımlanırsa bu bölge potansiyel ve gerçek krizlerin olduğu bölgedir. ABD ve Avrupalı müttefikler eski Yugoslavya'daki çatışma ve Balkanlardaki gerginliklere ilave olarak Kuzey Afrika'da artan istikrarsızlık ihtimali ile karşı karşıya bulunmaktadır. Eşgüdümlü bir Batı tepkisi gerektirebilecek bundan sonraki ilk kriz Cezayir veya Mısır'da çıkacaktır." Yorumda şu görüşlere de yer verilmektedir. "Ekonomik ve demografik baskılar Akdeniz'de istikrar olasılığını azaltmaktadır. 2025 yılına kadar Mısır hariç Kuzey Afrika nüfusu iki katına çıkarak 140 milyon olacaktır. Mısır ile birlikte bu rakam 260 milyon,

Türkiye ile birlikte 350 milyona ulaşacaktır. Buna karşılık Avrupa'nın toplam nüfusu aynı dönemde 350 milyonu geçmeyecektir." Bu hesaplamaların anlamı Müslüman nüfusun göç yolu ile Avrupa'ya kayması bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Avrupa'nın enerji bağımlılığının boyutları hesaplanarak kuzey Afrika petrol ve doğal gazı ile Ortadoğu, Kafkas ve Orta Asya doğal gaz ve petrol-lerinin Batıyı bağımlı hale getireceği, hatta büyük ölçüde getirdiği, özellikle Asya petrol-lerinin geçiş güzergahının Anadolu olduğu, nükleer güce ulaşan Müslümanların Kuzey Afrika veya Orta Doğu'nun bir yerinden Avrupa'yı rahatlıkla vurabileceği ifade edilerek ittifakın baş edeceği en büyük güçlüğü İslam ve milliyetçilik olacağı belirtilmektedir. Yorumcular Cezayir, Mısır ve Türkiye'nin bu açıdan potansiyel tehlikeler olduğu ve batı savunmasında mutlaka dikkate alınması gereği üzerinde durmaktadırlar (Asmus, Larrabee, Lesser; 1996,25-27). NATO üyesi, AB aday ülkesi olan Türkiye'yi tehdit unsuru olarak algılayan bu yorumların göz ardı edilmemesi gerekir. Bu bulanık bakış Kuzey Afrika'dan Avrasya'ya uzattığı kriz yayıyla dostça mesajlar vermemektedir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan çift kutuplu dünyada genellikle mütecaviz bir düşman olarak durdurulması gereken düşman SSCB ve onun rejimiydi. NATO bu düşmanın Avrupa'yı istilasını önlemek amacıyla ABD önderliğinde kurulmuş bir savunma paketi olarak uzun süre barış ve istikrara hizmet etmişti. Ancak SSCB'nin dağılması ve soğuk savaşın sona ermesinden sonra NATO'nun varlık sebebi de tartışılır olmuştu. Yugoslavya'nın dağılması ve arkasından ortaya çıkan Bosna-Hersek krizi ve buna karşı aciz kalan BM ve NATO'nun göreve çağırılması ile NATO'ya yeni roller verilmesini ve yeni strateji arayışlarını gündeme getirmiştir. Sırpların Kosova'da yaptığı soykırım ve Hitlervari yöntemlerle yaptığı imha ve göç politikalarına karşı NATO'nun, BM'i de devre dışı bırakarak üstlendiği görev yeni strateji tartışmaların da yeni bir sayfa açmıştır.

Bunların başlıcaları Avrupa'da ortaya çıkan istikrarsızlıklar ve milliyetçilik akımlarının doğuracağı gerginlikler ile Almanya-Rusya arasındaki bölgenin güvenliğidir. ABD açısından ise askeri varlığını ve nüfuzunu Avrupa'da tutmaktır. Ancak buna ilave edilen bir önemli görev de tehdidin yer değiştirdiği tezidir. Buna göre eski komünist rejimin tehdidi yerine "İslam'ın tehdidi" konulmaktadır. Bu tehdidin Avrupa güvenliği için bertaraf edilmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu yeni tehdidin eline nükleer silahların geçmesi ihtimali üzerinde durularak doğurabileceği muhtemel zararlara dikkat çekilmektedir. Batının ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının üzerinde oturan müslümanların batıda bir çeşit bağımlılık doğurduğu ve bunun güvence altında tutulması gerektiği belirtilmektedir. Tüm bu değerlendirmelerde Rusya Federasyonu'nun artık bir tehdit olarak algılanmaması da dikkatlerden kaçmamaktadır. Kardeş Türk Cumhuriyetleri'nin ve Rusya Federasyonu'nun içinde bulunan Özerk Türk Cumhuriyet ve Toplulukları'nın sahip olduğu ekonomik kaynaklar ve özellikle de petrol ve doğalgaz üzerine yapılan hesaplar Avrasya'daki güvenlik ve istikrarın fazlaca dikkate alındığını göstermemektedir. Nitekim Kosova'daki tutum Çeçenistan için geçerli olmamıştır.

Eski Alman Başbakan Helmut Schmidt bir makalesinde (1999, 19-24) ABD önderliğindeki İttifak'ı değerlendirirken, BM yönergesi olmadan yapılan Kosova müdahalesinin, "BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan yeni müdahalelere emsal teşkil edeceği" hatırlatmasını yapmakta, 21. Yüzyıldaki sorunlarla hiçbir devletin tek başına karşı çıkamayacağını, oysa dünya barışının önümüzdeki yüzyılda etnik ve dini rekabet, aşırı milliyetçilik ve terörizm gibi pek çok tehdiye maruz kalacağını, bu durumda 'görev alanı dışı' krizlerin yönetimi konusunda sorumluluğun NATO, AGİT veya BM'den hangisine ait olacağı sorusunu sormakta ve bu hususta yaşanabilecek kargaşaya dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arık Ümit, 1996, 21. Yüzyılda Uluslararası Güvenlik Sistemi ve Türkiye, Avrasya Etüdleri, Ankara; TİKA, Cilt 2, sayı 4.
- Asmus R, Larrabee F, Lesser İ., 1996, Akdeniz Güvenliği: Yeni Sorunlar, Yeni Görevler, Ankara; NATO Dergisi , Sayı ; 2.
- Bekar Olđan, 1996, NATO'nun Genişlemesi, Rusya ve Türkiye, Ankara; Avrasya Etüdleri 3. Cilt Sayı 1.
- Calvin Jhon R., 1992, İvedi Savunmadan Uzun Vadeli İstikrara, İstanbul; NATO Dergisi, Sayı; 1.
- Cornish Paul, 1997, İkibinli Yılların Başında NATO: Yeni Görevler, Yeni Üyeler, Yeni Strateji, İstanbul, NATO Dergisi, Sayı; 3.
- Cragg Anthony, 1996, Birleşik Müşterek Görev Gücü Kavramı: İttifakın Uyarlanmasıdaki Kilit Unsurlar, İstanbul, NATO Dergisi, Sayı; 3.
- De Wijk Rob, 1998, NATO İçin Yeni Bir Politik Strateji, İstanbul, NATO Dergisi, Sayı; 2.
- Francke Klaus, 1997, Atlantik Ötesi İlişkilerin Yeniden Dengelenmesi, İstanbul, NATO Dergisi, Sayı; 3.
- Hojberg Anna Else, 1995, Avrupa Güvenlik Yapısı Bir Örgütler Kalabalığı mı, İstanbul; NATO Dergisi, Sayı; 4.
- Legge Michael, 1992, NATO'nun Yeni Stratejisinin Oluşturulması, İstanbul; NATO Dergisi, Sayı:1.
- Lightburn David, 1996, NATO ve Çok Yönlü Barışı Koruma Sorunu, İstanbul; NATO Dergisi, Sayı :1.
- Rose François, 1995, İttifakın Gelecekteki Görüntüsü, İstanbul; NATO Dergisi, Sayı: 3
- Rühle Michael, 1998, NATO'nun Avrupa Güvenliğindeki Rolüne Yeniden Bakış, İstanbul; NATO Dergisi, Sayı: 4.
- Schmidt Helmut, 1999, 21. Yüzyılda Atlantik Ötesi İttifak, İstanbul, NATO Dergisi, Sayı: 1.
- Sloan Stanley, 1997, Atlantik Ötesi İlişkiler: Genişlemeye Giden Yolda Kara Bulutlar mı Var ?, İstanbul; NATO Dergisi, Sayı:4.
- Solana Javier, 1999, Washington Zirvesi: NATO 21. Yüzyıla Cesur Adımlarla Giriyor, İstanbul, NATO Dergisi, Sayı; 1.